

Anton Loboda:

Narodno osvobojenje in naša civilizacija.

Narodno osvobojenje, ki smo ga ravnokar dosegli, pomeni za naše življenje pač največji preobrat, kar smo jih doživeli, odkar smo prišli pred tisoč leti pod frankovsko-nemško oblast. Nova doba, ki jo pričenjamo, bo bistveno izpremenila tire, po katerih je doslej potekalo naše dejanje in nehanje; premenjen bo življenski milje posameznika in premenjene bodo vse občne civilizacijske razmere, v katerih se gibljejo pota naših ljudi. Tako prihaja naša civilizacija pod vplivom teh temeljnih izprememb na povsem nova pota, zapuščajoč kakor suho strugo na strani svojo dosedanjo smer z mnogimi, tekom dolge tisočletne dobe doseženimi pojavi vred.

Začetek te velike izpremembe je prinesla že doba narodnega prebujenja. Ko je hotela osvoboditi vsestransko zaslužnjene narode izpod kulturne, civilizacijske, socialne ter gospodarske in politične nadvlade, se ni borila le proti trenutnemu stanju, temveč hkrati se je začelo stremljenje, uničiti tudi vse sledove stoletne in tisočletne odvisnosti. Zato opazujemo povsod poleg pozitivne, ustvarjajoče strani nacionalnega dela tudi močno izraženo negativno črto narodnega prerajanja.

In tudi sploh pomeni v splošni civilizaciji nastop nacionalne regeneracije podvrženih ljudstev v gotovem smislu trenutno negativno fazo. Povsod se je bilo namreč vršilo med vladajočim in vladanim ljudstvom neko zblíževanje, prilagodenje; in sicer tako, da je igralo prvo ljudstvo — aktivno, drugo pa pasivno vlogo. Pri tej počasni, vsestranski asimilaciji je podvrženo ljudstvo gubilo neprestano svojo prvotno originalnost, svoje značilnosti in sprejemalo elemente nadvladajočega naroda. Tako smo se mi Slovenci približali svojim nemškim gospodarjem v govoru in noši, v običajih in mišljenju, skratka v vseh panogah svoje civilizacije. — Kar pa je bilo tako doseženega izenačenja, proti vsemu se je obrnilo stremljenje narodnega preporoda. Ko se je rekreiral narod, je začel tehtati in preiskovati, kaj nosi v sebi in na sebi

tujega in potujčenega ter iskati v svoji še nepokvarjeni preteklosti svojo prvotvornost ter pristnost. Tako smo začeli, da navedem najbolj popularen zgled, čistiti svoj jezik, trebiti iz njega vse, kar je nosilo na sebi znak tujega vpliva. To se nam je do danes v književnem jeziku domala posrečilo, prava ljudska govorica pa se je kljub vsemu le malo izpremenila ter nosi na sebi še polno znakov jezikovne „popačenosti“; med njo in književnim jezikom zeva vsled tega znaten prepad, večji kakor pri večini drugih jezikov.

S tem jezikovnim purizmom smo uničevali delo, ki je bilo uspeh dolgotrajnega procesa asimilacije. Če pa pogledamo vrh tega na svoje počenjanje s historičnega stališča, si moramo priznati, da nam zgodovina kaže pač mnogo zgledov našemu sličnega jezikovnega „popačenja“, pa malo ali pa nič primerov našemu podobnega jezikovnega purizma. Lahko celo rečemo, da so skoro vsi jeziki več ali manj „popačeni“, ker so namreč tudi narodi skoro vedno produkt spojitve raznorodnih plemenskih elementov. Vemo, da ima na pr. španščina zato toliko število arabskih tujk, ker je nosila tako dolgo nadvlado Arabcev, vemo, da je Angležem vlada pofrancoženih Normanov zapustila sled in spomin v močnem odstotku francoskih debel. Popačenost jezika nam torej kaže veliko historično vsebino, je del zgodovine same; naš purizem pomeni potemtakem nekako korigiranje zgodovine in naš na zunaj tako čisti književni jezik — med vsemi slovanskimi baje najčistejši — nosi v resnici na sebi nekaj neresničnega.

Drugod so torej pustili ta rezultat zgodovinskega procesa neizpremenjen ter ga sprejeli v celoti za osnovo sedanosti in bodočnosti, mi pa smo „razveljavili“ en del tega procesa ter segli nazaj k svoji prvotnosti. Ravno v sedanosti se kaže precejšen pomen tega našega postopanja, zakaj vsled temeljito izvedenega purizma je naš književni jezik znatno bližji srbsko-hrvatskemu, kakor pa bi bil, ako bi sprejeli vanj vso primes nemškega in italijanskega vpliva. Še bližji pa bi si bili s Hrvati ter Srbi, ako bi bili tudi ti puristi, tako pa tvori množica turških tujk za nas znatno težavo in precejšno diferenco med nami in njimi.

Tudi sicer kaže naša civilizacija znake sličnega purizma, povračanja k pristni, nepopačeni preteklosti. Naj opomnim le na tendenco, ki se je pojavljala sporadično izza prve dobe našega narodnega prebujenja, namreč na pojav, da se izkušamo izogibati

tujim latinskim in nemškimi krstnimi imeni ter jih nadomestiti s pristnimi prvotnoslovanskimi.

Narodni preporod pomeni ustavitev naravnega socialnega procesa tudi v reasimilaciji tujerodnih mest na narodnokompaktnem ozemlju, kakor sem izkušal pokazati v enem poslednjih člankov. Tudi v tem pogledu je vse delo, doseženo v dosedanjem razvoju, uničeno ter se stremi po cilju, v historičnem pogledu negativnem, doseči zopet staro prvotno stanje homogenosti narodnega teritorija s tem, da se te tujerodne primesi reasimilira. Ta novi proces se vrši bolj naravnim potom kakor hoté; dasiravno je tudi v tej obliki posebnost vzhodne Evrope in moderne dobe, ima vendarle tudi na zapadu — dasi redko — slične pojave; opozarjam na Pirenejski polotok, kjer so si bili Španci in Portugalci reasimilirali močne arabske oziroma mohamedanske naselbine. Sicer pa opazujemo v zgodovini veliko slučajev, kako so se slični procesi neovirano v začetni smeri nadaljevali ter dopolnili do konca. Da se je proces asimilacije pri nas na očrtan način premenil, vzrok za to leži v osvobojenju vladanih ljudstev; ni pa se s tem izpremenil proces sam po sebi, njeni notranji zakoni, temveč ga je novi socialni faktor le modificiral, tako da so bile le vloge zamenjane, dejstvovanje pa je ostalo isto.

Ko smo se tako pod vplivom nove civilizacijske situacije, novih tendenc ozirali po zanesljivem kompasu, ki bi nam kazal pot ter nas učil ločiti pristno staro narodno bistvo od tuje primesi, od popačenosti dosežene, tekom tisočletja, seveda ločitev ni bila vselej lahka. V marsikaterem oziru tičimo še globoko v civilizacijski, v kulturni odvisnosti od nemškega, deloma italijanskega vpliva. Ko pa smo že dospeli tako daleč v narodnem purizmu, sodim, da bomo na tej poti tudi nadalje ostali; ko stopamo v vedno ožji kontakt s Hrvati in Srbi, bomo bržkone opazili še marsikako sestavino na sebi, ki je še preostanek nemškega vpliva, upamo pa, da bomo tudi svoje hrvatske in srbske konacijonale opozorili na mnogotero lice narodne popačenosti. Vračajoč se tako s treh strani k nepokvarjenejši prvotnosti, bomo pač na teh konvergentnih potih našli večjo sorodnost. Razume pa se samo po sebi, da pri tem ne smemo zaiti v sentimentalnost ter da ne smemo poizkušati, da bi se hoteli vračati k onemu, kar se je že davno preživelo. V tem nam mora biti naša polpreteklost veren, svarilen in vodilen učitelj!

* * *

Med one panoge naše civilizacije, kjer se mora obnova stare, nepokvarjene narodne pristnosti udejestviti, spada pač pisava naših priimkov. Sodim, da je že marsikoga bodla nenaravna, neenaka, včasih naravnost absurdna pisava naših osebnih imen oziroma priimkov. Naši rojaki se pišejo za Bizjake in Vizjake, celo Wisiake zraven Bezjakov in Pesjakov in Pessiakov, imamo imena Bevec in Belec ter Bevc, Krašovice in Sajovice, Zupane in Zupančiče, Cererje in Cirerje, Cerarje in Cirarje, Tičerje in Kramerje in kakor se glasi pač še nešteto podobnih slučajev. Dalje pa pridejo k slednjim še hujši, pridejo Miklauci, Ogoreutzi, Kmetetzi, Topolauzi, in Vodopiuci, nato pa razni -itschi in -tschitschi poleg -schekov in -schegov in -scheggov in primorski -ichi ter -chichi. Imamo slučaje, ko se piše od dveh bratov prvi Rugel, drugi pa Rugelj, prvi Primic, drugi pa Primec, Krivic in Krivec, Črne in Černe, Uran ter Vran in Urančič ter Vrančič. Pišemo torej svoje priimke po veliki večini na način, ki s slovniškimi pravili ni v skladu ter se včasih drži fonetične pisave, pogostem pa išče kolikor mogoče kompliciranih neslovenskih oblik. Razgled po priimkih pri drugih narodih nam sicer kaže, da v tej neskladnosti pisave priimkov s slovniškimi normami nismo ošamljeni ter da tudi oni pišejo nam podobno nepravilno. Nemce poznamo v tem oziru iz vsakdanje izkušnje, o Francozih vemo tudi povedati nemalo dobrih primerov, Angleži so pa zlasti na glasu, da pišejo svoje priimke tako nenavadno, da je potreben poseben pouk, ako se hočemo seznaniti z njih izgovarjavo. Kljub ti navidezni podobnosti pa obstoja med našo in njihovo pisavo priimkov bistven razloček. Tam je v nji zgodovina, in sicer zgodovina lastnega jezika in njega ortografije, ki je bila ravno v priimkih nekako petrificirana. Mi moremo slično trditi le o malem delu svojih popačenih osebnih imen, na pr. o priimkih na —ic kakor so naši Ipavici, Krivici, Primici; drugače pa je z ogromno večino naših nepravilnih priimkov. Res, tudi v njih je zgodovina, ali ne zgodovina lastnega jezika, lastnega pravopisa, temveč zgodovina naše zavisnosti, naše sužnosti. V njih se zrcali pot naše civilizacije; kažejo nam, kako so pisali naša imena tuji možje, nemški ali italijanski naši gospodarji, ki naših imen niso razumeli, pa so jih prikrojili svojemu ušesu in očesu primerno. Kažejo nam pa slednjič tudi na tiste domače ljudi, ki so krojili naše nazive za tuja ušesa, bodisi iz same nedolžne modnosti, bodisi hoteč s tem zabrisali sled, ki bi jih vezala na zemljo ob Soči, Savi

in Dravi. Prav dostikrat pa je v njih nepravilnosti razpoloženje župnika, ki je enkrat Guzelja psal s končnim -j, drugič pa brez njega.

Ali naj sedaj v svojih imenih hranimo spomin na ravnokar srečno premagano sužnost? V njih nepravilnosti ni podobe lastne samosvoje razvojne faze, temveč v njih je kondenzirana ena stran nasilnega tujega vpliva, kateremu smo bili podvrženi proti svoji volji. Če smo v drugih ozirih pridno na delu, da izluščimo iz davnine svoje pristno jedro, zakaj se ne bi to postopanje razširilo tudi na opisano stran naše civilizacije!

V stari dobi, v avstrijski sužnosti, bi bilo kaj takega seveda nemogoče, zakaj brez politične, vladne pomoči je neizvršljivo. Danes pa sodim, da splošna poprava v tem oziru ne spada v območje utopij ali nepotrebnih narodnih sentimentalnosti. Če bi se za vse očitne priimke-popačence dekretirale pravilne oblike ter bi iz Sajovica uradno nastal Sajevec, iz Miklauca Miklavec, oba brata Rugelj in Rugel pa bi se pobratila na -j, vsi -itschi bi zlezli pod strešico domačega -č, sodim da bi bile poleg nacionalnih puristov zadovoljne tudi razne upravne pisarne, ki imajo opraviti z abecednimi imeniki naših ljudi. Potrebno pa je pri tem naglasiti, da bi izpeljava te reforme ne bila tako enostavna, zakaj mnogo naših imen je tako kompliciranega izvora in pomena, da bi nam morali pač mnogokrat priti na pomoč filologi, historiki in socijologi, predno bi se mogla ugotoviti pravilna oblika. Ali, z drugimi besedami, naši priimki še čakajo svojih znanstvenih raziskovalcev, predno jih predložimo takšni narodni puristični reviziji.

* * *

Ena izmed temeljnih izprememb v naši civilizacijski orientaciji bo obsegala bodoče razmerje do jezika, ki je doslej igral v našem narodnem življenju izredno važno vlogo, do nemščine. Kakor je videti, se še ne zavedamo v polni meri, kako globoko bo posegel pri nas v tem oziru politični preobrat. Priznati si moramo, da je nam Slovencem nemščina posredovala domala vso civilizacijo, da nam je bila tudi pri kulturni vzgoji skoro absoluten posredovalec. Vso svetovno literaturo, beletristično kakor znanstveno, smo spoznali skoro izključno s pomočjo nemških prevodov. Kaj bo torej s tem nemškim kulturno-civilizacijskim posredovanjem, ali z drugimi besedami, kaj bo z naprej z usodo nemščine pri nas?

Nemščina ni doslej pri nas vladala morda zaradi kulturne sile nemštva same, temveč njenega gospostva prvi razlog je bila dolgotrajna politična vlada nemškega naroda, ki nas je silila, da smo se morali učiti nemščine. Vsled ozke politične, gospodarske in splošne kulturno-civilizacijske zveze z nemškimi pokrajinami je nemščina kot jezik politično, gospodarsko in civilizacijsko-kulturno močnejšega in vladajočega igrala vlogo občevalnega jezika v vseh navedenih panogah naše kontakta z Neslovenci. Tako si je uzurpirala nemščina pri nas vlogo prevladajočega kulturnega jezika.

Zanaprej mi ne bomo imeli z Nemci nikakršnih političnih zvez. Enako tudi ne bomo imeli ž njimi gospodarskih stikov; o tem dejstvu vlada pri nas še prevelika nejasnost. Nekateri so namreč uverjeni, da bomo še vedno z Nemci v precejšnjih trgovskih ter sploh gospodarskih stikih ter opirajo to svoje mnenje na dosedanjo tradicijo in na dejstvo, da bomo imeli z Nemci še vedno na široko skupno mejo in da bomo pač še za dogleden čas navezani na uvoz raznih industrijskih predmetov, katerih ima nemška Avstrija v obilici in odkoder je tudi dovoz najcenejši. To naziranje je znatno pogrešeno. Res da bomo rabili za dogledni čas še uvoz industrijskega blaga, zraven pa je ravno tako gotovo, da tega blaga ne bomo uvažali iz Nemčije. Pred vsem bo gospodarski bojkot, ki ga bo ententa nekaj časa v gotovi meri brez dvoma vodila proti Nemčiji, obsegal tudi našo državo in bomo mi za razne ugodnosti od strani ententnih držav v trgovsko-industrijskem oziru posečali trge zapadne Evrope. Razen tega pa je že nacionalno razpoloženje samo pri nas garancija, da bomo zapustili nemški trg, kar bi se bilo že pred vojno zgodilo, da ni stala državna gospodarska politika na nemški strani ter našo gospodarsko emancipacijo sploh onemogočala. Ista državna oblast pa se bo sedaj obrnila proti Nemcem, zakaj s carinsko politiko bomo lahko poljubno regulirali svoje trgovsko-gospodarske stike in ne bo zato nič več potreben podroben, skrajno težaven in malo izdaten nacionalno-gospodarski bojkot. Eventuelne konservativne tradicije naših ali na pol naših podjetij torej ne bodo mogle igrati odločilne vloge. Glede razmerja cen pa je treba opozoriti le na okolnost, da je dovoz po morju za mnogotere predmete bistveno lažji in cenejši kakor po suhem in da torej bližina v zadnjem slučaju ni tako odločujoč faktor, kakor bi bilo misliti. V trgovsko-gospodarske svrhe nam torej ne bo več po-

trebna nemščina, temveč jezik tistega naroda, s katerim bomo v najožjih zvezah, kar je za enkrat še stvar naših nacionalnih ekonomov. Vrh tega pa bomo, oprti na lastno državnost, pač že lahko zahtevali od svojih nemških sosedov, da se bodo pričeli našemu jeziku, ako bodo hoteli imeti z nami trgovske ali kakršnekoli zveze.

Da bi se pa učili nemščine le zato, da bi z njeno pomočjo ostali v stikih z moderno svetovno literaturo ter sploh kulturo in civilizacijo, pa je še bolj absurdno. Nemščina nam namreč ni odpirala toliko poti do originalnih nemških kulturnih produktov, — saj teh je pač bore malo — temveč v glavnem v prevodih do francoske in dalje angleške, italijanske, nordijske ter ruske, poljske kulture. Ravno proti tistemu, kar tvori najoriginalnejše, najznačilnejše črte nemškega duha, pa se je zlasti dvigal naš odpor; to nas torej tudi zanaprej ne bo privlačevalo, temveč odbijalo.

Ker pa je popolnoma jasno, da nam slovenska literatura sama v svojih prevodih ne bo nikdar nudila vsega, kar smo doslej sprejemali po posredovanju nemščine, si bomo morali iskati primerne nadomestila. Velik del ga nam bosta nudili srbska ter hrvatska knjiga, za ostali del pa bomo morali gojiti znanje enega izmed velikih svetovnih kulturnih jezikov, ki pa ga bomo rabili sploh tudi kot direktnega posredovalca z moderno svetovno civilizacijo. Ta nam bo služil ob enem kot občevalno sredstvo v mednarodnem prometu, bodisi v trgovsko-gospodarskem, diplomatsko-političnem, kulturnem ali kakršnekoli oziru.

Po sedanji in dosedanji kulturno-civilizacijski konstelaciji nam pri izbiri odločitev, sodim, ne bo težka. Francoščina igra še danes v vsem mednarodnem občevanju — vsaj v Evropi — domala prvo vlogo, poleg tega nam odpre prost dostop do vsebinsko in po množini bogate originalne kulture; tako skoro ne dvomim, da si bomo ta jezik izvolili v očrtane svrhe.

V kakem medsebojnem razmerju bo zanaprej slovanski svet, ali bo prišlo med posameznimi ali vsemi slovanskimi narodi do ožje politične in kulturne zveze in kateri slovanski jezik bi postal v tem slučaju medslovanski občevalni jezik, o tem govoriti je danes silno težko. Odvisno je to od naše bližnje politične bodočnosti, odvisno pa je zlasti tudi od razrešitve raznih političnih, kulturnih in socialno-gospodarskih kriz, v katerih se vije danes skoro ves slovanski svet. Še nikdar se ni položaj Slovanov tako

temeljno do kraja izpremenil, kakor v naših dneh; iz kaotičnega stanja sedanjosti pa se še ne kažejo dovolj jasni obrisi kristalizacijskih smeri bodočnosti. Zdi se mi potrebno, da opozorim še posebej na zahtevo, da naj šola nauči našo mladino enega modernega jezika, po mojem francoščine, a to popolnoma. To se mi zdi koristnejše, kakor pa, da podaja šola osnovne pojme večih jezikov, a ne nauči nobenega v zadostni meri. Pravilo, da velja človek tolikokrat več, kolikor jezikov obvlada, je bilo morda pravilno geslo za dobo nacionalne sužnosti, ko je bilo treba paralizirati konkurenčni pritisk tujerodnih, od države krivično protežiranih sodržavljanov z mnogostranskim jezikovnim znanjem. Danes pa je doma gospodujoč naš jezik, na tujem pa nam v doglednem času ne bo treba kruha iskati. Odslej je našo pravilo: za občevanje z velikim, predvsem zapadnoevropskim svetom se učimo le enega jezika — za med slovanski svet si bomo morda pozneje izbrali enega izmed slovanskih; — v kolikor pa bo italijanski ali navsezadnje nemški jezik v trgovskem oziru potreben, pa naj se uči — v strokovnih, na pr. trgovskih, mornariških šolah.

Takšne perspektive se torej odpirajo pred nami. Navedene izpremembe bodo posegle globoko v naš kulturno-civilizacijski milje; odprle nam bodo nov svet, doslej le malo poznan. V naših dneh se tedaj stikata dve dobi, dve generaciji mejita druga ob drugo. Treba je sedaj, da starejša koj uvidi, kam nas je usmeril novi čas, ter da vse stori, da nastopajoči dobi, mlajši generaciji, hitro pomaga v novi tir. Čim krajše bo prehodno stanje med obema, toliko boljše; da se pa pospeši in srečno izvede, za to so naši sedaj delujoči javni činitelji močno odgovorni.

